

بررسی عوامل جامعه شناختی مؤثر بر رفتار زیست محیطی (مطالعه موردی: شهرستان فارس)

رضا اسماعیلی^۱، حمید فدایی ده چشمه^۲

^۱ عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان

^۲ دانشجوی دکتری جامعه شناسی گروه های اجتماعی دانشگاه آزاد واحد دهقان

چکیده

هدف این تحقیق بررسی عوامل اجتماعی، اقتصادی مؤثر بر رفتار زیست محیطی شهر فارس بوده است. چارچوب نظری تحقیق، برگرفته از آراء ماکس وبر، رابرت پوتنام و پیر بوردیو می باشد. اطلاعات پژوهش با روش پیمایشی، از جامعه آماری ۶۹۳۲۶ نفری از ساکنین ۱۵ سال و بالاتر شهر فارس و از نمونه ای با حجم ۳۸۱ نفر، با شیوه نمونه گیری تصادفی از نوع طبقه ای چندمرحله ای، جمع آوری شده است. نتایج نشان داد که از مجموع عوامل مطرح شده؛ متغیرهای میزان دینداری، پایگاه اقتصادی - اجتماعی، احساس مسئولیت اجتماعی و سرمایه اجتماعی با رفتار زیست محیطی رابطه معنادار دارند. افراد مجرد از رفتار زیست محیطی بالاتری برخوردار بودند و وضعیت تأهل و جنسیت تفاوت معناداری را در رفتار زیست محیطی ایجاد نکرده است. همچنین نتایج رگرسیون نشان داد که ۰/۴۹ از واریانس متغیر وابسته توسط متغیرهای مستقل تبیین شده است.

واژه های کلیدی: رفتار زیست محیطی، احساس مسئولیت اجتماعی، سرمایه اجتماعی، دینداری، نگرش به محیط زیست.

مقدمه

در میانه سده بیستم بود که پی‌آمدهای نگران‌کننده آلودگی‌ها، توجه بیشتری را به خود جلب کرد. بشر امروز در جهانی بحران‌زده زندگی می‌کند. در دهه‌های اخیر به فهرست بحران‌های جهانی، علاوه بر بحران‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و ارزشی که تهدیداتی جدی محسوب می‌شوند، مشکلات و بحران‌های زیست‌محیطی را نیز باید اضافه کرد. یکی از راهکارهای اجتناب از آسیب رساندن به محیط زیست و جلوگیری از تخریب آن، تغییر رفتار انسان‌ها به سمت و سوی ابعاد طبیعت‌گرایانه است. این در حالی است که دستیابی به تغییرات رفتاری در ارتباط با موضوعی خاص، در ابتدا نیازمند ایجاد تغییر در نگرش افراد نسبت به همان موضوع است. بحث‌های زیست‌محیطی امروزه در محافل علمی و حتی سیاسی پرسروصدا ترین و جدی‌ترین بحث‌هایی است که مطرح می‌شوند. احساس خطر بزرگی که بشر امروز می‌کند این است که تعادل محیط زیست به هم خورده است و این روند اگر ادامه یابد بدون تردید حیات بشر را نابود خواهد کرد. افزایش جمعیت جهان اصلی‌ترین دلیل این عدم تعادل به حساب می‌آید. در سال ۲۰۰۰، دفتر آمار سازمان ملل پیش‌بینی کرد جمعیت جهان در سال ۲۰۵۰ میلادی به ۸ میلیارد و ۹۰۹ میلیون نفر خواهد رسید. هجوم بی‌رویه این سیل عظیم جمعیت به منابع طبیعی زمینه مشکلات زیست‌محیطی فراوانی را همراه با خود آورده است. بر اساس تحقیقات دانشمندان ۹۹ درصد از کل گونه‌هایی که تاکنون از بدو خلقت روی کره زمین زیسته‌اند امروزه منقرض شده‌است (بن سن، ۱۳۸۲: ۱۶۱)؛ بنابراین با شناخت از جهان‌بینی‌ها، طرز تلقی‌ها و رفتارهای انسان میتوان برنامه ریزی‌هایی بهتر جهت حل مسائل زیست‌محیطی انجام داد. بدون پرداختن به مباحث جامعه‌شناختی، هر چه سخن از تباهی محیط زیست و ضرورت حفظ آن شود، راه به جایی برده نخواهد شد. نگاه به نگرانی‌های زیست‌محیطی با دید جامعه‌شناختی مستلزم توجه به نگرش‌ها، ارزش‌ها، هنجارها، رفتارهای پیرامون مسئله است. مجموع این عناصر که از آن به فرهنگ زیست‌محیطی تعبیر شده است، نقش مهمی در تعیین اخلاقیات زیست‌محیطی دارد. فرهنگ، نتیجه تفسیرهایی است که انسان‌ها از خود و از روابط خویش با یکدیگر و از رابطه با طبیعت دارند. در کشورهای در حال توسعه، از جمله ایران، مسائل زیست‌محیطی بیش از آن چه که جنبه فنی داشته باشند، از محتوایی اجتماعی - فرهنگی برخوردار است. با توجه به این که این کشورها در مسیر توسعه‌ای گام نهاده‌اند که کشورهای غربی آن را طی کرده‌اند و در طی سال‌های اخیر آهنگ توسعه در این کشورها برخلاف کشورهای غربی بسیار پرشتاب‌تر بوده است؛ اما در زمینه برخورد صحیح با منابع طبیعی و محیط زیست نتوانسته‌اند موفقیت لازم را بدست آورند. قبول بی‌چون و چرای روش‌های معماری و شهرسازی، رشد صنعتی، تجارت و بالاخره الگوهای مصرفی کشورهای از نظر تکنولوژیک پیشرفته، تشکیل دهنده بنیادی ترین مسائل زیست‌محیطی ما می‌باشند و این همه تا بدان حد در فرهنگ مارسوخ کرده که به تدریج، این اعمال محصول تفکرات خود پنداشته می‌شود؛ بنابراین، هدف نهایی حفاظت محیط‌زیست در رابطه با محیط اجتماعی، توسعه و افزایش آگاهی‌های زیست‌محیطی در سطح جامعه و نیز تقویت فرهنگ زیست‌محیطی در سطوح مختلف اجرایی می‌باشد. بحران محیط زیست در ایران آتش زیر خاکستری است که قریب به یقین می‌توان آن را در زمره ی مهمترین بحران‌های ملی در دهه‌های آینده به حساب آورد. خشک شدن تالاب‌ها، تخریب جنگل‌ها، رتبه‌ی اول جهان در فرسایش خاک با سالانه دو میلیارد فرسایش و اختصاص دادن ۷/۷ درصد از فرسایش خاک جهان به خود که چهار برابر میزان فرسایش در جهان است، بحران کم‌آبی، خشکسالی‌های متعدد و تحمیل هزینه‌ی آن بر دولت و نظام اقتصادی، بحران آلودگی هوای شهرهای بزرگ و پی‌آمدهای اجتماعی و اقتصادی آن، بحران از میان رفتن گونه‌های گیاهی و جانوری و تهدید ذخیره‌ی ژنتیک کشور و ورود سالیانه ۱۲۲ هزار و ۳۵۰ تن آلودگی نفتی به دریای خزر و تهدید حیات این اکوسیستم و بحرانی شدن وضعیت ماهیان خاویار دریای خزر که روی هم تنها جزئی از مصائب زیست‌محیطی این سرزمین است جایی برای تردید در بحرانی خواندن وضعیت زیست‌محیطی کشور باقی نمی‌گذارد (فاضلی، ۱۳۹۱). باتوجه به ریشه‌های تاریخی و فرهنگی هر جامعه میتوان نحوه برخورد آن جامعه را با محیط‌زیست مشخص کرد. ناآگاهی از مسائل زیست‌محیطی سبب شده که با بی‌توجهی و سهل‌انگاری با طبیعت و عناصر تشکیل دهنده محیط‌زیست برخورد شود؛ و فرهنگ زیست‌محیطی نازلی را در بین مردم ایران شاهد باشیم در ادامه به نمونه‌هایی از این معضلات فرهنگی اشاره میکنیم.

۱) در برخی از مناطق روستایی و عشایری ایران کشتار حیوانات بخصوص خرس و پلنگ ارزش محسوب می‌شود. در بین شاهان ایران همواره شکار حیوانات از بهترین تفریحات به شمار می‌آمده است. به عنوان نمونه ظل السلطان - آخرین پادشاه قاجار - وقتی شیر کمیاب ایرانی را شکار میکرد، به این موضوع که نسل این جانور را از بین برده افتخار میکرد. بسیاری از جانوران در حال انقراض که شکار آنها ممنوع شده است و گونه‌های گیاهی نایاب که ممنوع‌القطع هستند بوسیله برخی افراد ناآگاه، قطع یا شکار می‌شوند و از بین می‌روند؛ به عنوان مثال یکی از خوانین بجنورد آخرین ببر مازندران را شکار کرد که خود بعداً در دهه پنجاه شمسی، معاون سازمان حفاظت محیط‌زیست ایران شد (جوادی، ۱۳۸۷. به نقل از فروتن‌کیا، ۲:۱۳۸۹)

۲) در اثر ناآگاهی در منازل، آب، برق، گاز بیش از حد معمول مصرف می‌شود که این روش مصرف، مشکلاتی برای جامعه تولید کرده است.

۳) بی‌اطلاعی از مسائل زیست محیطی سبب می‌شود زباله منازل، بیمارستان‌ها و صنایع در اطراف شهرها به صورت غیربهداشتی انباشت یا دفن شوند و آلودگی آب، هوا و خاک را به همراه آورند. این ناآگاهی نه تنها در سطح فردی بلکه در سطح نهادی هم دامن‌گیر جامعه ایران بوده است؛ و سبب ایجاد نتایج مخربی شده است. این مسائل نشان می‌دهد که در کشور ما به امر فرهنگ‌سازی و فرهنگ زیست‌محیطی کمتر توجه شده است؛ بنابراین با شناخت از انسان و جهان‌بینی و طرز تلقی‌ها و رفتارهای خود انسان می‌توان برنامه‌ریزی‌های بهتری جهت حل مسائل محیط زیستی انجام داد. با توجه به آنچه گذشت هدف این تحقیق بررسی عوامل اجتماعی- اقتصادی موثر بر رفتار زیست محیطی شهروندان فارس‌نابه عنوان جامعه هدف می‌باشد.

اهداف تحقیق

شناخت رابطه‌ی بین میزان دینداری و رفتار زیست محیطی
 شناخت رابطه‌ی بین پایگاه اقتصادی-اجتماعی و رفتار زیست محیطی
 شناخت رابطه‌ی بین سرمایه اجتماعی و رفتار زیست محیطی
 شناخت رابطه‌ی بین احساس مسئولیت اجتماعی و رفتار زیست محیطی

پیشینه تحقیق

نواح و همکاران (۱۳۹۰) پژوهشی با عنوان "بررسی رابطه بین میزان دینداری با ارزش‌ها و رفتارهای زیست‌محیطی شهروندان شهر اهواز" انجام داده‌اند. حجم نمونه این تحقیق ۴۰۰ نفر از شهروندان شهر اهواز بوده است. یافته‌های این تحقیق نشان داده است که بین سن، جنس و تحصیلات با رفتار زیست‌محیطی رابطه معنادار وجود دارد (نواح و همکاران، ۱:۱۳۹۰).

نواح و فروتن‌کیا (۱۳۹۰) پژوهشی با عنوان بررسی رابطه بین کنش عقلانی با رفتارهای زیست محیطی در شهرستان اندیمشک انجام داده‌اند. نتایج این تحقیق که از حجم نمونه ۳۸۴ نفری از شهروندان اندیمشکی بدست آمده است، نشان می‌دهد که بین متغیرهای گرایش به محیط زیست، هنجارهای ذهنی، قصد انجام رفتار، باورهای رفتاری و باورهای هنجاری با رفتار زیست محیطی رابطه معنادار وجود دارد (نواح و فروتن‌کیا، ۱:۱۳۹۰).

بادکوبی و همکاران (۱۳۷۹) در پژوهشی با عنوان «ارزیابی وضعیت آگاهی آموزگاران مقطع دبستان شاغل در مناطق مختلف آموزش و پرورش تهران در زمینه موضوعات زیست محیطی» به این نتیجه رسیده‌اند که در مجموع بیشتر افراد با آگاهی زیست محیطی بالا را مردان تشکیل می‌دهند. از نظر میزان تحصیلات نیمی از پاسخگویان لیسانس بودند یعنی با افزایش میزان تحصیلات میزان آگاهی زیست‌محیطی بالا رفته است، پاسخگویان رشته تجربی در مقایسه با دیگر رشته‌ها میزان آگاهی زیست‌محیطی بالاتری داشته‌اند. آموزگاران مشکل اساسی محیط زیست در ایران را بی‌اطلاعی و ناآگاهی مردم از مسائل زیست محیطی مطرح نموده‌اند (بادکوبی و همکاران، ۳۶:۱۳۷۹).

شاهنوشی و عبدالهی (۱۳۸۶) در پژوهشی با عنوان «تحلیلی بر فرهنگ زیست‌محیطی مردم اصفهان» به بررسی تاثیر عوامل اجتماعی بر فرهنگ زیست‌محیطی پرداخته است. بدین منظور نمونه ۳۲۲ نفری از جمعیت بالای ۱۵ سال شهر اصفهان به شیوه خوشه‌ای طبقه‌ای انتخاب کرده‌اند. فرهنگ زیست‌محیطی را با سه شاخص آگاهی زیست‌محیطی، نگرش زیست‌محیطی و رفتار زیست‌محیطی بررسی کرده‌اند. بر اساس نتایج این پژوهش سن، سطح تحصیلات، نوع تحصیلات، محل تولد، پایگاه اقتصادی - اجتماعی و دانش زیست‌محیطی با فرهنگ زیست‌محیطی ارتباط معنی‌داری دارند (شاهنوشی و عبدالهی، ۱۳۸۶).

ابدولای و همکاران (۲۰۰۹) در مقاله‌ای به بررسی روابط بین رشد اقتصادی ناشی از تجارت بین الملل و تخریب محیط زیست هم از لحاظ نظری و هم از لحاظ تجربی پرداخته‌اند. داده‌ها به شکل تابلویی برای کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته در طی سال‌های ۱۹۸۰-۲۰۰۳ استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد که یک منحنی زیست‌محیطی کوزنتس برای بیشتر آلوده کننده‌ها تحت شرایطی وجود دارد. هیچ یک از فرض‌های مربوط به ارتباط بین تجارت و تخریب محیط زیست به طور کامل تایید نمی‌شود و در واقع حمایت ناچیزی برای فروض پناگاه‌های آلاینده وجود دارد (ابدولای و همکاران، ۲۰۰۹). به نقل از فروتن‌کیا، (۱۳۸۹:۶۵).

مبانی نظری

نزد و بر مفهوم اخلاق، یعنی در معنای جامع کلمه، اعمال و رفتار جایگاه اول را دارد. آن چه برای او جالب است جهت‌یابی‌های هنجاری هستند که شیوه زندگی شخصی را ساماندهی می‌کنند. مساله تبیین این است که چرا برخی رفتارها برای ما احیا می‌شوند، حتی اگر در نگاه اول توقعات و منطق‌شان مانعی در برابر ارضای برخی غرایز و خواهش‌های نفسانی هستند. یکی از شرایط این مشروع‌سازی این است که مجموعه ارزشهایی که میدان تجربه ما را در قبال مهمترین ابعادش ساماندهی می‌کنند به تکالیف قومی مشروعیت می‌بخشند (بودن، ۱۳۸۵:۳۴۹). و بر به دین به عنوان بعد محوری فرهنگ اشاره می‌کند و بر محتوای ذهنی نظام‌های تجربه ایمان و اعتقاد، تاکید دارد. وی معتقد است با آغاز مدرنیته، جهان به سمت تهی شدن از معنا پیش می‌رود و در عصر بوروکراسی به جای نوعی تعالی، توجه اصلی بشر بر کارایی و عقلانیت است با این تفاسیر زندگی مقصد و معنی خود را گم کرده و انسان‌ها در دامی افتاده‌اند که او آن را قفس آهنین بوروکراسی پوچ و عقلانیت بی‌معنا نامیده است. و بر با تاکید بر اهمیت محوری و تقریباً همه‌جانبه باورهای دینی در زندگی بشر، فضایی برای اسقلال فرهنگ ایجاد می‌کند (صالحی امیری، ۱۳۸۶: ۵-۱۰).

پوتنام معتقد است که اعتماد یکی از اجزای اصلی سرمایه اجتماعی است. چرا که اعتماد، همکاری را تسهیل می‌کند و هر چه سطح اعتماد در جامعه‌ای بالاتر باشد احتمال همکاری هم بیش‌تر خواهد بود و خود همکاری نیز اعتماد ایجاد می‌کند. بنابراین، اعتماد اجتماعی در جوامع مدرن پیچیده از دو منبع مرتبط یعنی هنجارهای معامله متقابل و شبکه‌های مشارکت مدنی ناشی می‌شود. خود هنجارها نیز از طریق سرمشق شدن و اجتماعی شدن (از جمله آموزش مدنی) و نیز از طریق مجازات‌ها در افراد جامعه تلقین و تثبیت می‌شوند. مهم‌ترین این هنجارها، معامله متقابل است (پوتنام، ۱۳۸۰: ۱۸).

بورديو هر طبقه اجتماعی براساس ترکیبی از سه نوع سرمایه اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی تعریف می‌شود. اعضای هر طبقه در هر میدان جایگاهی مخصوص به خود دارند که بر اساس ترکیب انواع سرمایه تعیین شده است. وی طبقه را همچنین بر مبنای رابطه اش با جایگاه ها و عادات مشترک که در فضای مصرف فعلیت یافته‌اند تعریف می‌کند. مصرف کردن وجهی از منازعه بر سر کسب سرمایه است و در شکل دادن به طبقه نقش دارد. هم‌چنین بنابه تعریف بورديو ذائقه عبارت است از ظرفیت (توانایی) آن که گروهی از اشیاء یا اعمال را به صورت مادی و نمادین و به معنای مجموعه ای از ترجیحات متمایز کننده به کار گرفت و یکی از کارکردهایش این است که به افراد ادراکی از جایگاه‌شان در نظام اجتماعی می‌دهد. ذائقه آن‌هایی را که ترجیح‌های همسانی دارند به هم نزدیک می‌سازد و از دیگرانی که ذائقه‌های متفاوت دارند جدا می‌سازد؛ که در این فرایند آدم‌ها خودشان را طبقه‌بندی می‌کنند (شارع پور، ۱۳۸۳).

در انتخاب فرضیات به تمام ابعاد قضیه نگاه ویژه گردید. فرضیه سرمایه اجتماعی از نظریه پوتنام اخذ شد. بدین صورت که عضویت در نهادهای اجتماعی داوطلبانه و برخورداری از اعتماد عمومی می‌تواند فرد را در قبال رفتار اجتماعی خود در هر زمینه‌ای پاسخگو سازد. به گونه‌ای که فرد درمی‌یابد نتیجه مستقیم رفتارهای اجتماعی اش مستقیم به خود شخص بازخورد خواهد داشت. میزان دینداری از نظریات ماکس وبر اخذ شد. همان‌گونه که قبلاً توضیح داده شد مبنای کار وبر بر باورهای ارزشی استوار می‌باشد. دینداری باورهای ارزشی هست که به باور وبر تنظیم کننده نوع رفتار فرد با محیط اجتماعی است. فرضیه پایگاه اقتصادی-اجتماعی از نظریات بورديو اخذ گردید. بنا بر اعتقاد بورديو افراد به توجه به سرمایه‌های گوناگونی که کسب می‌کنند در طبقات متفاوتی قرار می‌گیرند. قرار گرفتن در این طبقات افراد را در زمینه‌های متفاوتی از کنش درگیر می‌کند. طبقات گوناگون در برخورد مسایل گوناگون واکنش‌های متفاوتی از خود نشان می‌دهند.

فرضیه‌های تحقیق

بین میزان دینداری و رفتار زیست محیطی مناسب رابطه وجود دارد.
 بین میزان احساس مسئولیت اجتماعی و رفتار زیست محیطی مناسب رابطه وجود دارد.
 بین پایگاه اقتصادی-اجتماعی و رفتار زیست محیطی مناسب رابطه وجود دارد.
 بین سرمایه اجتماعی و رفتار زیست محیطی مناسب رابطه وجود دارد.

روش تحقیق

در تحقیق حاضر با توجه به اینکه هدف بررسی عوامل اجتماعی-اقتصادی موثر بر رفتار زیست محیطی شهروندان فارسان است، از روش پیمایشی استفاده شد که رایج ترین تکنیک در این روش استفاده از پرسش‌نامه خوداظهاری است. بررسی پرسش‌نامه-ای عبارت است از طرح یک سری سؤال برای جمعی از پاسخ‌گویان که غالباً معرف یک جمعیت وسیع‌ترند و اغلب درخصوص وضعیت اجتماعی، شغلی، خانوادگی، اقتصادی، روانی و یا درمورد عقاید دینی و ... می‌باشد. در پژوهش حاضر، برای سنجش متغیرها و جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات لازم از پرسش‌نامه استفاده شده و گویه‌های آن بر اساس پایه‌های نظری و تعاریف مفهومی، تدوین یافته است. این روش اجازه می‌دهد تا درباره جمعیت‌آماری، اطلاعات یک‌نواختی به دست آورده شود و امکان مقایسه و مشاهده درست متغیرها فراهم شود. جامعه آماری در این تحقیق، کلیه افراد ۱۵ سال و بالاتر شهر فارسان می‌باشد. براساس آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵، جمعیت کل افراد بالای ۱۵ سال شهر فارسان ۶۹۳۲۶ نفر بوده است. در این پژوهش، به منظور نمونه‌گیری از جمعیت آماری تحقیق، از شیوه نمونه‌گیری تصادفی از نوع طبقه‌ای چندمرحله‌ای استفاده گردیده است. برای محاسبه حجم نمونه با فرمول کوکران در کادر مربوط حجم جامعه را وارد کرده که در این پژوهش حجم نمونه شامل ۳۸۱ نفر می‌باشد.

تعاریف متغیرها

دینداری: عبارت است از مجموع شناخت‌ها، احساس‌ها و تمایلات نسبتاً پایدار و مثبت به دین که در وضعیت عادی، طبیعی، اجتماعی و روانی در فرد وجود داشته باشد و درکنش‌هایی نسبت به نیروی جذاب (خداوند) خود، جامعه و تاریخ به ظهور برسد و در تعریفی ساده‌تر می‌توان گفت: دینداری عبارت است از پذیرش تمامی یا بخشی از عقاید، اخلاقیات و احکامی دینی بنحوی که شخص دیندار خود را ملزم به تبعیت و رعایت از این مجموعه بداند (یغمایی، ۱۳۸۰: ۱۹).

سرمایه اجتماعی: به معنای مشخصات اجتماعی تشکیلات، مانند اعتماد، معیارها و شبکه‌ها که با تسهیل کردن عملیات هماهنگ شده می‌توانند کارایی جامعه را بهبود بخشند (فیلد، ۱۳۸۵: ۴۹).

پایگاه اقتصادی-اجتماعی: جایگاه فرد در سلسله مراتب اجتماعی-اقتصادی جامعه است که در اثر برخورداری از سرمایه های اجتماعی و اقتصادی فرد شکل می گیرد.

احساس مسولیت اجتماعی: مسولیت اجتماعی به رفتارها و تصمیمات مبتنی بر ارزش های پذیرفته شده اجتماعی مربوط می شوند و در واقع تعهد تصمیم گیران برای اقداماتی است که به طور کلی علاوه بر تامین منافع خود، موجبات بهبود رفاه جامعه را نیز فراهم می کند (رضوی، ۱۳۸۹، به نقل از ادهمی و اکبرزاده، ۱۳۹۰).

رفتار زیست محیطی: رفتاری است که فرد در برخورد با محیط زیست از خود بروز می دهد و این رفتار در راستای حفاظت از محیط زیست می باشد (کالموس و ایجیمن، ۲۰۰۲).

یافته های تحقیق

توصیف نمونه

تعداد ۱۸۰ نفر معادل ۴۵ درصد حجم نمونه را افراد رده سنی پایین تشکیل داده اند، تعداد ۱۲۴ نفر معادل ۳۱ درصد نیز در رده سنی متوسط قرار دارند و ۹۰ نفر معادل ۲۲/۵ درصد نیز در رده سنی بالا قرار دارند. تعداد پاسخگویان ۴۰۰ نفر بوده و ۶ مورد بی پاسخ وجود دارد. از ۴۰۰ نفر پاسخگویان ۲۰۰ نفر مرد می باشند که معادل ۵۰ درصد کل پاسخگویان بوده و ۱۹۴ نفر از پاسخگویان، زن می باشد که معادل ۴۸/۵ درصد کل پاسخگویان را به خود اختصاص داده اند. ۱۵۴ نفر از پاسخگویان، مجرد می باشد که ۳۸/۵ درصد از نمونه را به خود اختصاص داده است. هم چنین ۲۴۳ نفر از پاسخگویان، افراد متأهل است که معادل ۶۰/۷۵ درصد می باشد. تعداد مشاهدات برای این متغیر ۳۹۷ نفر بوده است. بیشترین تعداد پاسخگویان را کسانی تشکیل می دهند که میزان تحصیلات آنها در سطح لیسانس و بالاتر می باشد و کمترین تعداد پاسخگویان، متعلق به افراد بی سواد می باشند. همان طور که در جدول آمده؛ از مجموع ۴۰۰ افراد نمونه، ۸ نفر بی سواد، هستند که معادل ۹ درصد می باشد. ۳۰ نفر از پاسخگویان دارای تحصیلات ابتدایی هستند که ۷/۵ درصد از کل افراد نمونه را تشکیل می دهند. ۳۵ نفر از پاسخگویان را کسانی تشکیل داده اند که تحصیلات آنها در سطح راهنمایی می باشد که این تعداد ۸/۷۵ درصد از افراد نمونه را شامل می شوند. ۱۲۳ نفر، شامل کسانی است که تحصیلات آنها در سطح دیپلم بوده و ۳۰/۷۵ درصد را به خود اختصاص داده اند. تعداد پاسخگویانی که تحصیلات آنها در سطح فوق دیپلم می باشد ۶۰ می باشد که ۱۵ درصد از افراد نمونه را به خود اختصاص داده اند. ۱۴۲ نفر از پاسخگویان را افرادی تشکیل می دهند که میزان تحصیلات آنها لیسانس و بالاتر می باشد. این تعداد ۳۵/۵ درصد از افراد نمونه را به خود اختصاص می دهند. هم چنین از میان افراد موجود در نمونه ۲ نفر، معادل ۰/۵ درصد، میزان تحصیلات خود را مشخص نکرده اند. ۱۵۴ نفر از پاسخگویان، متولد روستا می باشد که ۳۸/۵ درصد از نمونه را به خود اختصاص داده است. هم چنین ۲۴۳ نفر از پاسخگویان، افراد متولد شهر است که معادل ۶۰/۷۵ درصد می باشد. تعداد پاسخگویان برای این متغیر ۳۹۷ نفر بوده است.

نتایج مربوط به آزمون فرضیه های تحقیق

پیش فرض وجود رابطه معنی دار بین میزان دینداری و رفتار زیست محیطی می باشد. به این معنا که هرچه میزان دینداری افراد بیشتر باشد، رفتار زیست محیطی متفاوتی از خود بروز می دهند. با توجه به مقدار $F = 0.357^{**}$ و $sig = 0.000$ می توان

گفت بین دو متغیر یادشده در سطح ۹۹ درصد، رابطه مثبت و معنی دار وجود دارد. نتایج این آزمون در جدول ۱ قید شده است.

جدول ۱: نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین میزان دینداری و رفتار زیست محیطی

نام متغیر	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معنی داری
میزان دینداری	۰/۳۵۷**	۰/۰۰۰

**<./.. sig ۱

جدول ۲ نشان دهنده آزمون ضریب همبستگی پیرسون، بین پایگاه اجتماعی - اقتصادی با متغیر رفتار زیست محیطی می باشد. مقدار همبستگی پیرسون برای سنجش رابطه شاخص پایگاه اجتماعی - اقتصادی، با رفتار زیست محیطی، برابر $r = 0.164$ $\text{sig} = 0.001$ می باشد. مقادیر مذکور، بیانگر این مطلب است که فرضیه محقق، مبنی بر وجود رابطه معنی دار بین متغیر پایگاه اجتماعی - اقتصادی با متغیر رفتار زیست محیطی مورد تأیید قرار می گیرد؛ به عبارت دیگر، طبقات اجتماعی متفاوت، رفتار زیست محیطی متفاوتی از خود بروز می دهند.

جدول ۲: نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین پایگاه اجتماعی - اقتصادی و رفتار زیست محیطی

نام متغیر	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معنی داری
پایگاه اقتصادی- اجتماعی	۰/۱۶۴**	۰/۰۰۱

**<./.. sig ۱

فرضیه سوم تحقیق، احتمال وجود رابطه معنی دار بین سرمایه اجتماعی و رفتار زیست محیطی می باشد. به این معنی که هرچه افراد سرمایه اجتماعی بیشتری داشته باشند، از رفتار زیست محیطی متفاوت تری برخوردارند. چنان که در جدول ۳ مشاهده می شود $r = 0.437$ $\text{sig} = 0.000$ می باشد. نتایج به دست آمده، مؤید این مطلب است که بین سرمایه اجتماعی و رفتار زیست محیطی در سطح ۹۹ درصد رابطه معنی دار و مثبت وجود دارد.

جدول ۳: نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون، بین سرمایه اجتماعی و رفتار زیست محیطی

نام متغیر	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معنی داری
سرمایه اجتماعی	۰/۴۳۷**	۰/۰۰۰

*<./.. sig ۱

فرضیه چهارم تحقیق، احتمال وجود رابطه معنی دار بین احساس مسئولیت اجتماعی و رفتار زیست محیطی می باشد. به این معنی که هرچه افراد احساس مسئولیت اجتماعی بیشتری داشته باشند، از رفتار زیست محیطی متفاوت تری برخوردارند. چنان که در جدول ۳ مشاهده می شود $r = 0.45$ $\text{sig} = 0.000$ می باشد. نتایج به دست آمده، مؤید این مطلب است که بین احساس مسئولیت اجتماعی و رفتار زیست محیطی در سطح ۹۹ درصد رابطه معنی دار و مثبت وجود دارد.

جدول ۴: نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون، بین احساس مسئولیت اجتماعی و رفتار زیست محیطی

نام متغیر	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معنی داری
احساس مسئولیت اجتماعی	۰/۴۵**	۰/۰۰۰

یافته ها و تحلیل های رگرسیون

برای بررسی و شناخت مهم ترین متغیرهای تأثیرگذار در رفتار زیست محیطی شهروندان فارس، از رگرسیون چند گانه به روش گام به گام استفاده شده است. در این مرحله، ۴ متغیر (میزان دینداری، احساس مسئولیت اجتماعی، پایگاه اقتصادی - اجتماعی، سرمایه اجتماعی) وارد معادله رگرسیونی شدند.

جدول ۵: نتایج تحلیل رگرسیون متغیرهای تأثیرگذار بر روی رفتار زیست محیطی

مرحله	متغیر	beta	t	sig	R	R ²
1	دینداری	۰/۳۲۲	۵/۴۶۴	۰/۰۰۰	۰/۵۶	۰/۳۱
2	احساس مسئولیت اجتماعی	۰/۲۹	۵/۱۸۰	۰/۰۰۰	۰/۶۴	۰/۴۱
3	پایگاه اقتصادی-اجتماعی	۰/۲۸	۴/۶۱۰	۰/۰۰۸	۰/۶۸	۰/۴۷
4	سرمایه اجتماعی	۰/۱۶	۳/۶۴۷	۰/۰۱	۰/۷	۰/۴۹

نتایج نشان می دهد که در نخستین مرحله، متغیری که بیشترین همبستگی تفکیکی را با رفتار زیست محیطی مناسب از خود نشان می دهد، متغیر میزان دینداری است. در واقع این متغیر به تنهایی قادر به توضیح ۳۱ درصد از علت رفتار زیست محیطی افراد مورد مطالعه است. لذا این متغیر مهم ترین متغیر اثرگذار در رفتار زیست محیطی به شمار می آید. مقدار بتا در این رابطه برابر با ۰/۳۲۲ است. به این معنی که با افزایش یک واحد به سطح میزان دینداری، به میزان ۰/۳۲۲ به رفتار زیست محیطی افراد افزوده می شود. در دومین مرحله، متغیری که بیشترین تأثیر را بر رفتار زیست محیطی گذاشته است، احساس مسئولیت اجتماعی است. با وارد شدن این متغیر در معادله رگرسیونی، مقدار R² به ۰/۴۱ رسیده است که بر این اساس مقدار ۰/۱۰ به مقدار R² افزوده است. مقدار بتا بیانگر آن است که با افزایش یک واحد به سطح احساس مسئولیت اجتماعی، ۰/۲۹ به رفتار زیست محیطی افراد افزوده می شود. در مرحله سوم متغیر پایگاه اقتصادی-اجتماعی وارد معادله رگرسیونی شد. با وارد شدن این متغیر در معادله رگرسیونی مقدار R² به ۰/۴۷ رسیده است که بر این اساس، این متغیر ۰/۰۶ به ضریب تعیین مدل رگرسیونی حاضر افزوده است. با توجه به مقدار بتا با افزایش یک واحد به پایگاه اقتصادی-اجتماعی، ۰/۲۸ به رفتار زیست محیطی آنان افزوده می شود. در مرحله آخر با ورود متغیر سرمایه اجتماعی به معادله رگرسیونی، مقدار R² به ۰/۴۹ رسید. مقدار بتای آن بیانگر این نکته است که با افزوده شدن یک واحد به سرمایه اجتماعی، ۰/۱۶ به رفتار زیست محیطی مناسب افراد افزوده می شود.

با توجه به آن چه جدول ۵ نشان می دهد، این مدل در نهایت توان توضیح ۴۹ درصد از واریانس رفتار زیست محیطی مناسب را از طریق ۴ متغیر مذکور دارد.

نتیجه گیری

در بررسی نخستین فرضیه، مشخص شد که بین میزان دینداری و رفتار زیست محیطی، رابطه مثبت و معنی دار وجود دارد. یافته های این تحقیق، با تحقیق نواح و همکاران (۱۳۹۰) و ادهمی و اکبرزاده (۱۳۹۰) همخوانی داشت. بدین معنی که این تحقیق وجود رابطه معنی دار بین میزان دینداری و رفتار زیست محیطی را تأیید کرده و فروتن کیا و نواح نیز در تحقیق خود، به همین نتیجه رسیده بودند. نتیجه تأیید کننده نظریه وبر در زمینه اثر ارزش های مذهبی بر روی رفتارهای اجتماعی افراد می باشد.

در بررسی دومین فرضیه، مشخص شد که بین پایگاه اقتصادی-اجتماعی و رفتار زیست محیطی رابطه مثبت و معنی دار وجود دارد. یافته های این فرضیه با تحقیق شاهنوشی و عبدالمی (۱۳۸۶) همسو می باشد. بدین معنا که افرادی که به لحاظ پایگاه اقتصادی-اجتماعی نمره بالاتر کسب کرده اند و به عبارت دیگر به طبقات بالاتر تعلق دارند، رفتار مسئولانه تری در قبال محیط -

زیست از خود بروز می‌دهند. مطابق نظر بوردیو طبقات متفاوت با توجه به الگوهای رفتاری کسب شده در میدان اجتماعی شدنشان نسبت به محیط واکنش نشان می‌دهند. از آنجایی که طبقات بالاتر در برابر آموزش‌های بیشتری قرار دارند، رفتارهای متناسب‌تری در قبال محیط اطراف خود ارائه می‌کنند.

در بررسی سومین فرضیه، مشخص شد که بین سرمایه اجتماعی و رفتار زیست محیطی رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد. به اعتقاد پوتنام سرمایه اجتماعی بالا به معنای داشتن روابط اجتماعی گسترده می‌باشد که سطح متناسبی از اعتماد و مشارکت اجتماعی در آن وجود دارد. درگیر شده در چنین روابطی، برای شخص نوعی وجدان جمعی ایجاد می‌کند که به عنوان ناظری بر رفتار اجتماعی وی نظارت می‌کند. هر چه این نظارت یا به عبارتی سرمایه اجتماعی در سطح بالاتر باشد، شخص مسئولانه‌تر در قبال اطرافش رفتار خواهد نمود. پس سرمایه اجتماعی بالاتر منجر به رفتار زیست محیطی مناسب‌تر به عنوان نوعی از کنش اجتماعی مطلوب خواهد شد.

در بررسی چهارمین فرضیه، مشخص شد که بین میزان احساس مسئولیت اجتماعی و رفتار زیست محیطی مناسب رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد. یافته‌های این تحقیق، با تحقیق ادهمی و اکبرزاده (۱۳۹۰) همخوانی داشت. این نتیجه تأیید کننده بحث وبر در زمینه باورهای ارزشی می‌باشد. بدان معنا که زمانی که فرد به لحاظ ذهنی احساس مسئولیت را در خود درونی کرده باشد تبلور بیرونی آن رفتاری است که در عرصه اجتماعی بروز می‌دهد. احساس مسئولیت اجتماعی بیشتر، شخص را موظف به انجام رفتار زیست محیطی مسئولانه می‌کند.

نتایج تحقیق گویای این مطلب می‌باشد که در مسأله محیط‌زیست، طرز تفکر و باورداشت‌های ارزشی ساکنین شهر فارس، باید مورد توجه جدی قرار گیرد. در مباحث نظری مطرح شده بیان شده که به اعتقاد وبر، رفتار افراد در ارتباط مستقیم با طرز تفکر و درون‌دادهای ذهنی افراد است. هر چه این باورداشت‌ها به سمت و سویی حرکت کند که افکار مفید را درونی نماید، می‌تواند در عمل نتایج مفیدی برای اجتماع و از جمله محیط زیست داشته باشد. با توجه به بافت قومیتی شهر فارس و اهمیت ارزش‌ها و باورداشت‌های جمعی در محیط‌های قومیتی، به نظر می‌رسد معنادار بودن ارتباط بین متغیرهای ارزشی با رفتار زیست محیطی مسئولانه ریشه در نحوه اجتماعی شدن مردم دارد. این امر از نحوه مطلوب و مسئولانه اجتماعی شدن شهروندان فارس‌اند در قبال محیط زیست حکایت می‌کند.

در بحث دیگری متغیر دینداری و رفتار مسئولانه زیست محیطی ارتباط معنادار داشته‌اند. اصولاً در بافت‌های قومیتی، میزان دینداری در سطح بالایی قرار دارد. شهروندان فارس نیز در همین راستا از میزان دینداری بالایی برخوردارند. از دیگر سو مطابق نظر وبر بین ارزش‌های دینی و سبک رفتاری افراد رابطه وجود دارد. میزان بالای دینداری شهروندان فارس توانسته است بر بهبود رفتار زیست محیطی آن‌ها تأثیر داشته است.

سطح بالای همدلی اجتماعی و ارتباطات نزدیک در شهر فارس با توجه به خویشاوندی‌های نزدیک و بافت قومیتی شهر در ارتباط معنادار با نحوه رفتار آن‌ها قرار دارد. این گستردگی ارتباطات که از آن به نام سرمایه اجتماعی یاد می‌شود، توانسته به عنوان یک وجدان جمعی کارا عمل نماید و رفتارهای مخرب زیست محیطی شهروندان را نظارت نماید. نظریه سرمایه اجتماعی در فارس کارایی خود را اثبات کرده است و بر اهمیت نقش ارتباطات اجتماعی در رفتارهای نرمال اجتماعی تأکید دارد. سطح بالای تحصیلات در بین قشر جوان شهر فارس، به بالا رفتن سطح آگاهی این قشر منجر شده است که در عمل توانسته است رفتار مطلوب‌تری از این قشر نسبت به مسن‌ترها را رقم زده است. جوان‌ترها از آگاهی بیشتری نسبت به مسائل محیط زیستی برخوردار هستند و در عمل نیز این آگاهی به رفتار مسئولانه‌تری در ارتباط با محیط زیست منجر شده است.

منابع

۱. ادهمی عبدالرضا، اکبرزاده الهام (۱۳۹۰)، بررسی عوامل فرهنگی موثر بر حفظ محیط زیست شهر تهران (مطالعه موردی مناطق ۵ و ۱۸ تهران)، جامعه شناسی مطالعات جوانان: بهار ۱۳۹۰، دوره ۱، شماره ۱؛ از صفحه ۳۷ تا صفحه ۶۲
۲. بادکوبی، ا. هادی پور، م. و پور ابراهیم، ش. (۱۳۷۹). ارزیابی وضعیت آگاهی آموزگاران مقطع دبستان شاغل در مناطق آموزش و پرورش شهر تهران. فصلنامه علمی محیط زیست. شماره 33.
۳. بن سن، ج (۱۳۸۲). اخلاق محیط زیستی، ترجمه محمدمهدی رستمی، تهران، انتشارات سازمان محیط زیست.
۴. بودن، ریمون (۱۳۸۵)، فرهنگ انتقادی جامعه شناسی، ترجمه عبدالحسین نیک گهر، انتشارات فرهنگ معاصر، چاپ اول
۵. پوتنام، روبرت (۱۳۸۰) دموکراسی و سنت های مدنی، ترجمه محمد تقی دلفروز، تهران: غدیر (سلام)
۶. شارع پور، محمود (۱۳۸۳) «ابعاد و کارکردهای سرمایه اجتماعی و پیامدهای حاصل از فرسایش آن»: مسائل اجتماعی ایران (مجموعه مقالات)
۷. شاهنوشی مجتبی، عبدالهی عظیمه السادات (۱۳۸۶)، تحلیلی بر فرهنگ زیست محیطی مردم اصفهان و برخی از عوامل موثر بر آن، مجله پژوهشی علوم انسانی دانشگاه اصفهان، شماره ۲، پیاپی، ۲۳ و ویژه علوم اجتماعی؛ از صفحه 15 تا صفحه ۳۴.
۸. فاضلی، محمد (۱۳۹۱) جامعه شناسی تعهد زیست محیطی، همشهری ماه، شماره ۱۰۰.
۹. فروتن کیا، شهروز (۱۳۸۹)، بررسی عوامل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی موثر بر فرهنگ زیست محیطی شهروندان (مورد مطالعه: جامعه شهری اهواز)، پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید چمران اهواز
۱۰. فیلد، جان (۱۳۸۵) سرمایه اجتماعی، ترجمه جلال متقی، تهران: دریا
۱۱. صالحی امیری، سید رضا، (۱۳۸۶)، مفاهیم و نظریه‌های فرهنگی، نشر ققنوس، چاپ اول
۱۲. نواح، عبدالرضا؛ فروتن کیا، شهروز (۱۳۹۰) بررسی رابطه بین سازه های مدل کنش عقلانی با نگرش ها و رفتارهای زیست محیطی، فصلنامه موج سبز، تهران،
۱۳. یغمایی، محمد تقی (۱۳۸۰)، دینداری نوجوانان و عوامل مؤثر بر آن (پایان نامه کارشناسی ارشد) تهران: دانشگاه علامه طباطبایی

14. Kollmuss, A. Agyeman, J. (2002), mindin the gap: why do people act environmentally and what are the barriers to pro- environmental behavior? journal of environmental education research, vol. 8, no. 3, 2002
15. Obroyal, I.chen, V.dick O. 1985. From intention to action: A theory of planed behavior. In J. Kuhl & J. Beckmann (eds), action- control: from cognition to behavior (pp.11-39), Heidelberg: springer

Investigating the Effective Sociological Factors on the Environmental behavior (Case study: Farsan City)

Reza Esmaeili ¹, Hamid Fadaei Deh Cheshmeh ²

1- Faculty Member, Islamic Azad University, Khorasgan Branch

2- PhD Student in Sociology of Social Groups, Islamic Azad University, Khorasgan Branch

Abstract

The purpose of this research was to study the social and economic factors influencing environmental behavior of Farsan. What is the importance of the environment in the region and at the international and national importance of the role of human factors in the environment has been preserved? The theoretical framework of the Research was driven from the ideas of Max Weber, Robert Putnam, Pierre Bourdieu and critical school. The data were collected through survey method, from a sample comprised of 381 individuals, who were selected by multi-stage stratified random sampling among 69326 statistical population of residents aged 15 years and over in Farsan city. The findings showed that, among the discussed factors, the variables of degree of religiosity, socioeconomic status, social responsibility and the social capital of the respondents have significant relationship with environmental behavior. Regression results also showed that, 0.49 of variance in the dependent variable was explained by the independent variables.

Keywords: Environmental Behavior, Social Responsibility, Social Capital, Religiosity, Attitudes to the Environment.
